

## 17. YÜZYIL SAZ ŞÂİRİ ÂŞIK ÖMER VE DİLİ ÜZERİNE

Emek ÜŞENMEZ\*

### Özet

17. yüzyılın saz şâirlerinden Âşık Ömer'in şiirlerinde hem Halk hem de Divan edebiyatı unsurlarını yan yana görmek mümkündür. Yaşadığı dönemde büyük bir şöhrete ulaşan Âşık Ömer'in dili 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesidir.

Bu yazımızda Âşık Ömer hakkında bazı bilgiler verildikten sonra şâirin dili, Eski Türkçe ile çeşitli yönlerden karşılaştırılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Âşık Ömer, Eski Türkçe, 17. yüzyıl, Osmanlı Türkçesi, Batı Türkçesi,

### ÂŞIK ÖMER THE 17 th CENTURY BARD AND ABOUT LANGUAGE

#### Abstract

In 17. century rush poet Âşık Ömer's poems, it is possible to see folk and classical literature's elements together. Âşık Ömer, who has a great fame in his lifetime, has 17. century Otoman Turkish language.

In this article, after given some information about Âşık Ömer, poets language has been compared with Old Turkish

**Key Words:** Âşık Ömer, Old Turkish, 17. century Otoman Turkish, West Turkish,

### GİRİŞ

17. yüzyıl saz şâiri Âşık Ömer'in hayatı hakkında değişik görüşler ortaya atılmıştır. Bazı araştırmacılar(Rıza Fazıl, Şükrü Elçin) Âşık Ömer'in Kırmımlı olduğunu ifade etmektedir (Elçin1999: 2). Bazı araştırmacılar ise şâirin esasen

\* Araş. Gör. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Konya'nın Hadim kazasına bağlı Gezlevi (Korualan) kasabasından olduğunu ileri sürerek bu durumu belgelerle ortaya koymaktadırlar.<sup>1</sup>

Şimdi Âşık Ömer ve hayatı hakkında araştırmacıların ne tür bilgiler verdiğini sunmaya çalışacağız.

Yeniçeri saz şâirlerinden olan Âşık Ömer Aydınli bir aileden olup Konya'nın bir kasabasında doğmuş, gençliğinde Kırım'da bulunmuş ordu ile seferlere iştirak etmiş, ömrünün büyük kısmını Rumeli taraflarında geçirmiş 1707 yılında ölmüştür.

Saz şâirlerinin devrinde ve daha sonraları en tanınmış en meşhuru olan Âşık Ömer, hem halk hem yüksek zümre kültürü olarak yetişmiştir. Dili tamamıyla halk dili olmayıp Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaları kullandığı gibi şiirlerinin çoğunu aruz vezniyle yazmıştır. Divan şiiri tarzında meydana getirdiği manzumeler, muhteva ve teknik bakımdan zayıftır. Hece vezniyle ve milli nazım şekliyle söylediği şiirlerde daha çok başarılıdır. Savaşları serhat hadiselerini anlatan manzumelerinin yanında, bulunduğu şehirler hakkında tasvirleri ihtiva edenler; kendi duygularını aşklarını anlatanlar da vardır. Bazı şiirlerinde sofiyane ve rindâne bir eda da görülmektedir. Âşık Ömer bütün saz şâirleri üstünde derin tesirler bıraktığı gibi münevver çevrelerde de şöhret kazanmış bir kimsedir.<sup>2</sup>

Fuat Köprülü, Sadettin Nüzhet Ergun, Kemal Akça, Abdülkadir Karahan, Şükrü Elçin, Saim Sakaoğlu, Rıza Fazıl gibi pek çok araştırmacı Âşık Ömer hakkında muhtelif bilgiler vermektedir.

Son on beş yıl içerisinde, Anadolu'nun bağrından, Toroslardan çıkan; bu zamana kadar da Konya'nın Hadim kazasına bağlı Gezlevi (yeni ismi Korualan) kasabasından olduğu defalarca ifade edilen saz şâirlerinin büyük ustası ve üstadı olarak bilinen Âşık Ömer üzerine yurt dışında ve Türkiye'de yapılan bazı yayınlarda, şâirin gerçek dışı düşüncelerle Kırım Gözleve'sinden olduğu iddia edilir olmuştur. Bizim bu araştırmayı yapmaktaki maksadımız da bu yayınlara cevap vermek, şâir Âşık Ömer'i kendi doğduğu yere, asıl memleketine iade etmek ve bir cönkte rastladığımız az sayıda olmayan (27) şiirlerini yayınlayarak, Türk edebiyatının bu büyük usta saz şâirinin bilinmeyen yönlerini ortaya çıkarıp edebiyatımıza, dolayısıyla bilim dünyasına kazandırmaktır.

Âşık Ömer'in doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Doğumu hususunda araştırmacıların ileri sürdüğü tarih 1619, 1621, 1651

yıllarıdır. Ölüm tarihi üzerinde birleşilen yıl ise 1707'dir. Düzenli ve tam bir medrese tahsili görmediği iddia edilen şâir, kendi kendini yetiştirmiş veya iyi bir medrese tahsili ile asrının diğer şâirleri arasındaki seçkin yerini almıştır. Edebiyatımızda ün yapmış, başta Fuzûlî olmak üzere birçok şâirin ve Hafız'ın divanını okumuş, Sadi'nin *Gülistan'*ını okuyup anlayacak kadar Farsça da öğrenmiştir. Yazdığı şiirlerinden anlaşıldığı üzere bir ordu şâiri olarak karşımıza çıkan 17. yüzyılın bu büyük şâiri, bazı sınır kalelerinde bulunmuş, hatta bazı savaşlara da katılmıştır. Yine eserlerinden anlaşıldığı üzere Anadolu, Rumeli, Bağdat Rus illerini dolaşmıştır. İlk önce Adli mahlasını kullanan şâirin Ömer mahlasını daha sonra tercih ettiği anlaşılmaktadır. Şiirlerinde Bağdat'tan Tuna boylarına kadar geniş bir coğrafyada gezdiği anlaşılan Âşık Ömer, 1707 yılında İstanbul'da ölmüştür. Türbesinin Yemiş İskelesinde olduğu söylenmektedir.

Âşık Ömer'in iki binin üzerinde şiiri bulunmaktadır. Bu özelliğiyle Türk edebiyatının en çok yazan şâirlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>3</sup>

#### MALZEME VE METODLAR

17. yüzyılın meşhur saz şâirlerinden Âşık Ömer'in kendi döneminde yakaladığı haklı ünü günümüzde de devam etmektedir. Nerede ve ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmeyen Âşık Ömer'in mürettep bir divanı yoktur. İlk kez Sadettin Nüzhet Ergun âşığımızın İstanbul ve Konya'da bulunan yazmalarından istifade ederek onun hayatını ve şiirlerini "*Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*" adlı bir kitapta neşretmiştir.<sup>4</sup>

Âşık Ömer'in dili 17. yüzyıl Osmanlı Türkçe'si olup dönemine göre sade ve anlaşılırdır. *Kakımak, depretmek, yumak, ünnemek, yaman, urmak, aldanmak, usanmak, göreliden, şimdengirü*, gibi Türkçe kelimelerin yanında; *müyesser, peri-veş, ab-ı hayat, andelib, ifşa, dilber, hüsn, ukba, dehr, firkat, hicr, nuş* gibi divan terkip ve deyimlerini de kullanmıştır.<sup>5</sup>

Âşık Ömer'in şiirlerinde dikkati çeken bir diğer nokta da onun kelime hazinesinin zenginliğidir. Mesela Allah adını âşığımız, çok farklı şekillerde ifade etmiştir. *Perverdigar, Kirdigar, Yarab, Mevla, Halik-i Yezdan, İsm-i Yezdan, Huda, Huda-yı Kibriya* gibi.

Yine dünya kelimesi, *cihan, âlem, dehr, fâni, fenâ, kâinat* şekillerinde kullanılmıştır.

<sup>1</sup> Yakup Karasoy-Orhan Yavuz, "17. Yüzyıl Halk Şâiri Âşık Ömer Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s. 13 Bahar, 2003, s. 177-215.

<sup>2</sup> Faruk Kadri Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Akçağ, Ankara 2005, s. 333.

<sup>3</sup> Yakup Karasoy-Orhan Yavuz, *a.g.m.*, s. 177-178.

<sup>4</sup> Sadettin Nüzhet Ergun, *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*, Semih Lütfi, İstanbul 1936.

<sup>5</sup> Kelime ve şiir örnekleri için bkz., Sadettin Nüzhet Ergun, *a.e.*

*Talebe, şakirt, mürit, ragıp ve cam, peymâne, ayak, kadeh* kelimeleri de bu tiptendir.

Âşık Ömer aruz ve hece veznini kullanmış olup şiirlerindeki başlıca temalar; aşk, ölüm, kabir hayatı, dünyanın faniliği, hoşgörü, sevgi, dostluk, cömertlik, Hazret-i Muhammed ve ashab-ı kiram sevgisi ve benzerleridir.

Âşık Ömer, Fuzûlî, Sadi, Hâfız gibi kendinden önce yetişmiş bazı şâirlerden etkilendiği gibi; şüphesiz kendisinden sonra gelen pek çok şâiri de etkilemiştir.

Sadettin Nüzhet Ergun, Âşık Ömer divançesinin pek çok defalar basılmış olmasını onun sevilen ve çok okunan bir şâir olmasına bağlar.

Âşık Ömer'in kullandığı kelimelerin pek çoğu Eski Anadolu Türkçesi ile yakından ilgilidir. Yaşadığı dönemde Eski Anadolu Türkçesi kapanmış bir dönem olup Osmanlı Türkçesi hüküm sürmektedir. Fakat bir durum söz konusudur.

Âşık Ömer'in genellikle arı dil kullanmasındaki maksatlardan birisi onun bir Yeniçeri şâiri olmasıdır. Savaşa katılan yeniçerinin iyi bir Arapça ve Farsça bildiği söylenemez. Orduyu aşka, şevke getirecek birisi elbette divan tarzında değil de âşık tarzında şiirler söyleyip askerin anlayacağı dili kullanacaktır. Bu sebeptendir ki Âşık Ömer, zaman zaman halk söylemine yakın olan bir dille şiirler de söylemiştir. Âşık Ömer, bazı şiirlerinde "gece ve gündüz" anlamına gelen kelimeleri yer yer Türkçe asıllı kelimelerle "dün ü gün" zaman zaman da "leyl ü nehâr", "subh u şâm" gibi yabancı kelimelerle belirtmiştir.

Âşık Ömer'in bazı şiirleri yukarıda da belirttiğimiz gibi Divan şiirine yakındır:

*"Çârdarb olduk kalender ne nemed ne hırkapuş Âşık-ı hâsız besimiz  
vechimiz olmaz abus"*

Bir yandan böylesine terkipli ve ağıdalı bir dil kullanan Âşık Ömer, diğer yandan herkesin ilk okuyuşta anlayıp sözlük kullanmadan açıklayabileceği tarzda şiirler yazmıştır:

*"Ben küil oldum yana yana  
Ciğerim döndü büryana  
Sevdiğim çıksa meydana  
Durulmaz hoş libasından"*

Başka bir dördlükte:

*"Göz süzüp de sakın kaşın  
Eğme Mevla'yı seversen  
Öfkelenüp salma başın  
Sövme Mevla'yı seversen"*

Âşık Ömer, 17. yüzyılda yaşamasına rağmen yer yer Eski Anadolu Türkçesi kelime ve eklerinden de istifade etmiştir. Mesela bir mısradaki "Cevr idüben alma ahım" ifadesi geçer ki burada yer alan -ban eki bir zarf fiil eki olup günümüz zarf fiil eklerinden -arak/-erek, -uban/-üben karşılığıdır.

*"Sübhan bizi uyarısar*

*Bunca isyan etmiş iken*

*Cağlar tenin isteyiser*

*Terk eyleyüp gitmiş iken"*

Yukarıdaki dördlükte geçen -iser ekleri de aynı şekilde bir Eski Anadolu Türkçesi eki olup(-isar\ -iser) günümüzde gelecek zaman eki

-acak, -ecek karşılığıdır.

Âşık Ömer'in kullandığı kelimeler arasında Arapça ve Farsça asıllı sözler diğer halk şâirlerine nazaran (Bayburtlu Zihni hariç) biraz fazladır diyebiliriz. Ama buna karşılık olarak şiirlerinde geçen o kadar güzel, gönül okşayıcı sözler vardır ki sanki şâir bunları kullanmakla kendini affettiriyormuş gibidir. Bu kelimelerin bazıları şunlardır:

*Kakımak, depretmek, yumak, ünnemek, urmak, yaman, içre, em, şindengirü, şol, dilek, irmek, düşelden beri, eğin, uğru, buçag, yüz urmak, kimesne, irak, kanda, dün vb.*

Vurmak eylemini şâirin urmak şeklinde kullanması da ilgi çekicidir. Ur- şeklindeki kullanım bir Eski Türkçe özelliğidir ki biz bu fiili *Orhun Abideleri, Gülistan Tercümesi, Divanü Lügati't Türk, Kutadgu Bilig* gibi eserlerde sıkça görmekteyiz.

Âşık Ömer şiirlerinde -alı, -eli zarf fiil ekini bazen ekin sonundaki -ı, -i sesini düşürerek kullanmıştır ki belki de bu durum onun şiirlerinde karakteristik bir özellik oluşturmaktadır:

*"Görel men tal 'at-i hüsnün bu cism-i natüvan dıtrer"*

"Perişan gönliüme değme ey peri

Hazreti Huda'da perde neler var

Ateş-i aşkına düşelden beri

Gör bu sine ile serde neler var"

Yine Âşık Ömer, bazı şiirlerinde kanda, kankı gibi Eski Türkçe kullanımlı kelimeleri şiirlerinde yer yer kullanmıştır. Bu tip kullanımlarda da şâirin Fuzûlî'den etkilenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

17. yüzyılda yaşamış olan Âşık Ömer'in kullandığı Türkçe asıllı kelimelerde genel olarak Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi özellikleri görülmektedir. Buna paralel olarak sınırlı sayıda kelimeler ve kullanım şekilleri vardır ki bunlar da bize Azeri Türkçesini anımsatmaktadır. Mesela; "özge, yahşi" kelimeleri sıklıkla kullanılmıştır. Tabii şunu da unutmamak gerekir; burada "yahşi" kelimesi yaman sözcüğünün zıttı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlara ek olarak Azeri Türkçesinin en belirgin özelliklerinden olan k sesinin h ya dönüşmesi şiirlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. (ohşasam, ahidir, ahşam, yohsa vb.)

Eski Anadolu Türkçesi özelliği olarak -uban, -üben zarf fiillerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Yine geniş zaman eki ünlülerinin yuvarlak şekilleriyle muhafaza edildiği görülmektedir. Aynı şekilde zarf fiillerinden olan p'nin ünlüleri de yuvarlak biçimde muhafaza edilmektedir.

"Tâ ecelden ben beni böyle bilürdüm aşikar"

"Şimdicek Leyla deyüp sahraya düştüm el'aman"

Şimdi de Âşık Ömer'in şiirlerinde geçen bazı Türkçe asıllı kelimeleri Karahanlı dönemi eserlerinden ve Türk dilinin âbidelerinden olan Divanü Lûgati't Türk'teki kullanımları yönünden anlam ve şekil olarak ele alalım:

DLT	ÂŞIK ÖMER	ANLAM
yıgla- <sup>6</sup>	ağla-	ağla-
kanu	kamı	hangi
kanda	kanda	nerede
tün	dün	gece
içre	içre	içinde
tepret-	depret-	sars-

<sup>6</sup> Kelimelerin yazımında çeviri yazı işaretleri kullanılmamıştır.

kaku-	kakı-	kız-
yu-	yu-	yıka-
ur-	ur-	vur-
em	em	ilaç
egin	eğın	sırt
şol	şol	şu
biçek	buçag	bıçak
kamug	kamu	hepsi, bütün

DLT: Divanü Lûgati't-Türk

Yukarıdaki örnek kelimelerde görüldüğü üzere Âşık Ömer'in kullandığı kelimelerdeki şekil ve anlam değişimlerini açıkça görmekteyiz.

## SONUÇ VE TARTIŞMA

Âşık Ömer, 17. yüzyıl saz şâiri olup dili bu yüzyılın Osmanlı Türkçesidir. Eserlerinde sık sık divan şiiri havası estiren şâir, bununla birlikte halk dilini de ihmal etmemiştir. Bir başka ifade ile halk ve divan şiiri unsurları şâirin üslubu içerisinde harmanlanmıştır. Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinin yanı sıra Azeri Türkçesinin bazı özelliklerini de şiirlerine yansıtan Âşık Ömer, yaşadığı döneme göre anlaşılır bir dil kullanmıştır. Dili halkın anlayabileceği biçimdedir. Şâirin dilinin sade olması onun şiirlerinin sanattan uzak olduğunu göstermez. Şiirlerinde geçen bazı kelimeler günümüz yazı dilinde kullanımdan düşmüş olmakla beraber bazı bölge ağızlarında hâlâ varlığını ve işlerliğini devam ettirmektedir.

Âşık Ömer'in dilinin bu kadar sade olmasının yanında onun divan şiiri tarzında yazmasının nedenleri neler olabilir? Yaşadığı dönemde kullandığı Türkçe çağdaşlarına göre nasıl bir seyir izlemiştir. Dönemindeki diğer şâir ve yazarların dili de Âşık Ömer gibi sade ve anlaşılır yapıya sahip midir? Karahanlı Türkçesi ile Âşık Ömer'in dil özellikleri arasında ne gibi benzerlikler vardır? Âşık Ömer'in yer yer Azeri Türkçesi özelliklerini yansıtan kelime ve ifadeler kullanmasının temelinde yatan etkenler neler olabilir?

## KAYNAKÇA

- ATALAY, Besim, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini, Endeks*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1986.  
 DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın, Ankara 2000.  
 DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1983.

- ELÇİN, Şükrü, *Âşık Ömer*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2000.
- ERGÜN, Sadettin Nüzhet, *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*, Semih Lütfi, İstanbul 1936.
- İmlâ Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2002.
- KARASOY, Yakup-YAVUZ, Orhan, "17. Yüzyıl Saz Şâiri Âşık Ömer Üzerine Bazı Mülâhazalar, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s. 13 Bahar, 2003, s. 177-215.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, *Türk Saz Şâirleri-I*. Milli Kültür, Ankara 1962.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*. Akçağ, Ankara 2005.
- Türkçe Sözlük I-II*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1998.